

VICTOR TUFESCU
Prof. dr. doc.

GRIGORE POSEA
Prof. dr. doc.

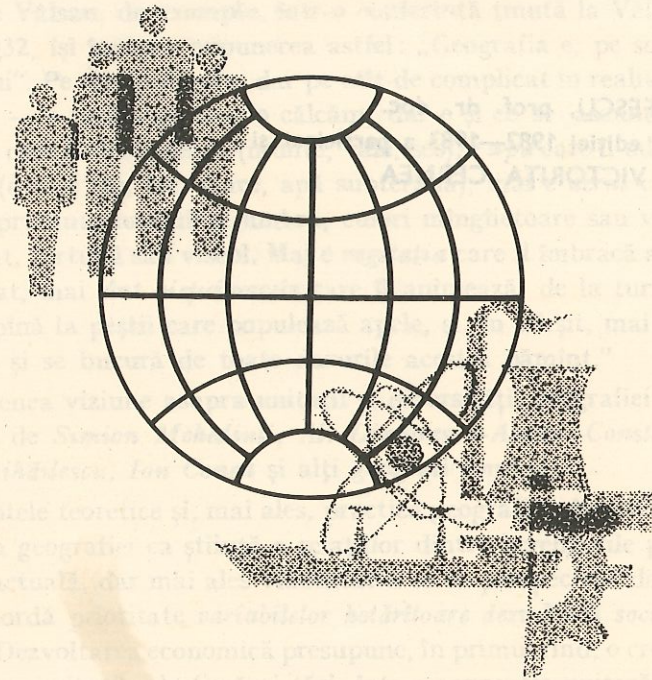
VASILE CUCU
Prof. dr.

ION VELCEA
Conf. dr.

OCTAVIAN MÂDRUȚ
Prof.

GEOGRAFIA ECONOMICĂ ȘI A POPULAȚIEI

Manual pentru clasa a X-a

Editura Didactică și Pedagogică — București

Manualul a fost elaborat pe baza programei aprobate
de Ministerul Educației și Învățămîntului cu nr. 38000/1978

Revizie pentru anul școlar 1982—1983 pe baza programei
cu nr. 39438/1980.

Reeditare pentru anul școlar 1985—1986.

Coordonator.

VICTOR TUFESCU, prof. dr. doc.

La revizuirea ediției 1982—1983 a participat și
prof. gr. I. VICTORIȚA CERNEA

Redactor: VIORELA ANASTASIU
Tehnoredactor: VICTORIA GHIMIȘ
Ilustrația: VASILE GHEORGHE
Coperta: VICTOR WEGEMANN

OBIECT ȘI DOMENIU DE CERCETARE*

Locul geografiei economice, a populației și așezărilor umane în sistemul științelor geografice

În zilele noastre, geografia a pătruns adînc în viața socială. Conținutul ei este din ce în ce mai bogat, cu un profil și obiect propriu de cercetare fundamentală și aplicată, cu domenii bine precizate: *geografia fizică*, *geografia economică* și *geografia populației și așezărilor umane* (sau *geografia umană***). Asemenea viziune unitară asupra tuturor sferelor și învelișurilor geografice a fost formulată încă demult de înaintașii geografiei moderne din țara noastră.

George Vâlsan, de exemplu, într-o conferință ținută la Vălenii de Munte, în iulie 1932, își începea expunerea astfel: „Geografia e, pe scurt, descrierea Pămîntului“. Pe cît de simplu dar pe atît de complicat în realitate. „Pămîntul — scria el — e țărîna pe care o călcăm, dar e și ce se ascunde dedesubt, e forma sub care se înfățișează (munte, vale, șes), e *apa* care îl udă, îl acoperă, îl pătrunde (deci e rîu, lac, mare, apă subterană), mai e *aerul* care îl învâluie, care îi împrumută lumină și umbră, culori mîngietoare sau violente, nori și ploaie, vînt, furtună sau viscol. Mai e *vegetația* care îl îmbracă atît de splendid și de variat, mai sînt *viețuitoarele* care îl animează, de la turmele care pasc pajiștile, pînă la peștii care populează apele, și, în sfîrșit, mai e *omul* care îl stăpînește și se bucură de toate darurile acestui pămînt.“

Asemenea viziune asupra unității și diversității geografiei ca știință este subliniată de *Simion Mehedinți*, *Al. Dimitrescu-Aldem*, *Constantin Brătescu*, *Vintilă Mihăilescu*, *Ion Conea* și alți geografi români.

Conceptele teoretice și, mai ales, practica geografică demonstrează *unitatea sistemică* a geografiei ca știință a relațiilor dintre învelișurile planetare. Afirmarea ei actuală, dar mai ales viabilitatea sa în perspectivă depind de modul în care acordă prioritate *variabilelor hotărîtoare dezvoltării social-economice și culturale*. Dezvoltarea economică presupune, în primul rînd, o creștere a tuturor forțelor de producție ale fiecărei țări, într-o concepție unitară, în profil teritorial. Asemenea dezvoltare trebuie să asigure ridicarea gradului de civilizație,

* Elevii de la liceele în care este prevăzută o oră pe săptămîină nu vor studia textele barate.

** Termenul de „geografie umană“ cuprinde atît colectivitatea umană (populația propriu-zisă), cît și modul de viață, de locuire, deci habitatul. De fapt, și atunci cînd vorbim de geografia populației, înțelegem și modul de locuire.

transformarea armonioasă a întregii structuri și vieți sociale, cu scopul de a făuri o egalitate deplină în muncă și viață tuturor oamenilor lumii.

O dată cu dezvoltarea în ritmuri înalte a economiei, o dată cu modernizarea structurilor economice și sociale, crește în mod firesc rolul *factorului uman*.

Populația — oamenii răspândiți în cele mai diferite regiuni ale Pământului — a fost totdeauna temă de studiu pentru geografi. Descririile, din cele mai vechi timpuri, se referă, în primul rând, la modul de viață al oamenilor. Înțelegerea existenței umane, indiferent la ce epocă ne referim, a fost posibilă numai prin intermediul cunoașterii relațiilor obiective existente între om (în sens restrâns), colectivitate umană (în sensul larg al concepției asupra omului) și realitatea socială și materială, economică în general.

În asemenea context al evoluției de-a lungul vremurilor, al dezvoltării actuale și în viziunea de largă perspectivă a relațiilor deosebit de complexe dintre dezvoltarea economico-socială și creșterea populației, se definește o nouă concepție asupra rolului factorului uman.

În zilele noastre, harta geografică a lumii prezintă o puternică diversitate și complexitate. Există regiuni cu o mare densitate a populației, după cum există zone unde numărul locuitorilor, raportat la suprafață sau resurse, este încă foarte mic. În asemenea situații este ușor de înțeles că asigurarea unei creșteri susținute a producției de bunuri materiale este în strânsă corelație cu modul în care se rezolvă problema populației în cadrul fiecărei țări.

Asemenea realități ale vieții sociale și economice, marile diversități și contraste — naturale și sociale — pe care le prezintă planeta noastră au jalonat orientarea conceptului de populație în geografie.

Geografia, prin ramura ei *geografia populației și așezărilor umane*, pornește de la realitatea că omul nu trăiește numai pentru a se perpetua. Omul intră în contact cu natura pentru a folosi ceea ce aceasta îi oferă dar, spre deosebire de alte ființe, el *acționează* activ, rațional asupra naturii; cunoștințele lui dezleagă treptat tainele mediului înconjurător. Omul are astfel posibilitatea de a *produce* el însuși pentru a-și amplifica sursele existenței sale, dar în același timp el *consumă* și, prin aceasta, exercită o presiune din ce în ce mai puternică asupra componentelor naturii, asupra propriei sale existențe, populația în ansamblu căpătând astăzi un sens mai mult larg decât cel strict demografic.

În asemenea context general al realităților actuale, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, afirma la Conferința mondială a populației de la București (1974) că: „Omul este rațiunea supremă și scopul tuturor activităților noastre“.

Complexitatea acestor variabile economice, sociale și umane definește obiectul de bază al geografiei ca știință, al ramurilor sale fundamentale — *geografia economică și geografia umană*.

Tendințe în geografia economică și umană

Dezvoltarea social-economică în ansamblu, progresul accelerat al forțelor de producție, raporturile lor cu ritmurile de creștere a numărului locuitorilor Globului au generat și impulsionat noi orientări și tendințe în geografia economică și umană, ducând pînă la apariția de noi ramuri științifice fundamentale.

Îndeosebi în ultimele decenii, pe măsură ce dezvoltarea economică s-a accelerat, a crescut mult importanța resurselor naturale ale solului și subsolului, respectiv a zăcămintelor de resurse energetice și combustibili sau de minereuri, a terenurilor cultivate și folosite, a pădurilor și a apelor. Problema valorificării superioare a acestora a devenit centrală. Ca urmare a unor asemenea preocupări, în geografie se afirmă din ce în ce mai activ o nouă ramură, a *geografiei resurselor*.

Revoluția tehnico-științifică, caracteristică dezvoltării contemporane, a deschis noi căi în domeniul valorificării resurselor. Se consideră deja că omenirea va putea descoperi și utiliza materii prime, pînă în prezent, inaccesibile (de exemplu cele de pe fundul mărilor și oceanelor) și va prelucra minereuri mai sărace în conținut util.

În același timp, în vederea economisirii resurselor de materii prime naturale, recuperarea materiilor și materialelor refofosibile și reciclarea metalelor reprezintă deja metode larg utilizate în lume. Se consideră că metalele pot fi reciclate în proporție de 80%*.

Criza din ultimii ani a combustibililor și îndeosebi a petrolului pune cu acuitate problema descoperirii unor noi surse de energie și îndeosebi a „gestiunii“ raționale a resurselor naturale existente.

Între disciplinele geografice, *geografia urbană* începe să ocupe un loc aparte prin dinamica și varietatea preocupărilor sale actuale. Studiile de geografie urbană au progresat, îndeosebi în ultimele două-trei decenii, într-un ritm uimitor.

Acest fapt constituie o urmare firească a necesității studierii fenomenului urban care se manifestă printr-o dezvoltare rapidă, explozivă a orașelor și extinderea procesului de urbanizare la scară mondială. Fenomenul urban constituie, fără îndoială, una dintre trăsăturile cele mai caracteristice ale civilizației contemporane**.

Dezvoltarea social-economică, creșterea numerică a populației exercită „presiuni“ din ce în ce mai puternice asupra tuturor componentelor geografice, inclusiv asupra colectivității umane. În asemenea situație, se dezvoltă

* În S.U.A. se reciclează deja 70% din fier, 48% din aluminiu, 60% din cupru, 40% din plumb, 20% din hîrtie, 17% din produsele textile etc. Așadar, materiile și materialele recuperabile pot deveni o sursă importantă și ieftină de materii prime.

** De altfel, în ultimii ani, alături de termenii „explozie economică“ și „explozie demografică“, cel de „explozie urbană“ este adesea întilnit.

o nouă și puternică orientare a geografiei spre protecția și conservarea mediului înconjurător, preocupări care generează o nouă disciplină geografică: *geografia mediului înconjurător*.

Această orientare în geografie este nouă și reprezintă o consecință a preocupării omenirii, îndeosebi în ultimele două decenii, pentru apărarea planetei noastre împotriva degradării, prin poluare, prin defrișarea nerațională a pădurilor, pășunatul excesiv, introducerea în circuitul agricol a unor terenuri, fără a se ține seama de un ansamblu de factori, extinderea necontrolată a industriilor și a perimetrului construit al așezărilor în dauna terenurilor agricole și pădurilor etc.

În ultimele două decenii se afirmă din ce în ce mai activ conceptul de *geografie socială**.

Prin geografie socială se reține atenția asupra legăturilor indispensabile ce există în realitate între ramurile geografiei și îndeosebi ale geografiei economice. Este și firesc ca omul și activitățile sale implicate direct în teritoriu să fie privite ca atare. Această realitate confirmă necesitatea acceptării unei viziuni unitare asupra celor două laturi — omul și activitatea sa — viziune care în final conturează geografia socială. Geografia socială reunește astfel forțele creatoare, funcțiile și structurile habitatului (geografia populației, așezărilor), cu procesul de muncă, produsul activității omenești (geografia economică).

Tema:

Folosindu-vă de cunoștințele asupra monumentelor naturale sau culturale din orizontul local (oraș sau județ), analizați preocupările ce există pentru protecția și conservarea lor.

* Termenul este folosit pentru prima oară în literatura geografică în anul 1902 de către Nestor V.A. Urechia — fost membru al Societății Române de Geografie — în lucrarea sa „Un concept de geografie socială în România”.

GEOGRAFIA POPULAȚIEI

Generalități

Cînd și unde a apărut omul? Omul a apărut pe pămînt acum 1,5—3 milioane de ani. Ca oricare altă viețuitoare, omul aparține imensei lumi organice (regnului animal). El se trage din una și aceeași specie și anume dintr-o specie de antropoid care a evoluat treptat spre stadiul de neantrop (*Homo sapiens*).

Procesul de antropogeneză ar fi avut loc la sfîrșitul Terțiarului și începutul Cuaternarului. Aria antropogenezei corespunde zonei calde euro-asiatice și africane, precum și zonei temperate actuale.

Din întinsa arie a antropogenezei s-a desfășurat o populare lentă a tuturor regiunilor planetei noastre. Această populare a avut la început un caracter nomad, în condiții geografice dintre cele mai diferite. Timp de milenii, principala preocupare a omului a fost aceea de a-și procura hrana. În această luptă continuă pentru existență, împotriva elementelor mediului natural mai puțin ospitalier la început — păduri, mlaștini, ape curgătoare sau chiar munți —, omul își lărgeste aria de locuit, iar condițiile sale de trai devin tot mai variate.

Adaptarea activă a omului la condițiile geografice. Procesul de populare a planetei noastre demonstrează faptul că omul este unica ființă care a reușit să se adapteze activ la condițiile geografice naturale cele mai diverse, din zona caldă pînă la cele reci, atît în ținuturi cu relief înalt, cît și în șesuri mai mult sau mai puțin ospitaliere.

Regiunile geografice populate, în interiorul cărora se dezvoltă o activitate umană — productivă și de schimb —, au căpătat denumirea de *oicumenă*. Regiunile polare, cum sînt părțile de nord ale Americii de Nord, Siberiei, cele deșertice (Sahara, Gobi etc.), cele muntoase înalte și altele, unde, deși se desfășoară o activitate economică productivă sau de schimburi, populația este mai rară, iar modul de viață prezintă forme elementare de organizare, sînt cunoscute sub denumirea de *zone suboicumene*, iar cele nelocuite sînt denumite *zone anoicumene*.

În înțelesul ariei locuite de om, oicumena este rezultatul unui proces îndelungat și destul de complicat. Ea prezintă și în vremurile noastre contraste puternice sub aspectul continuității și omogenității.

Comunitatea trăsăturilor psihice și fizice. Din punct de vedere biologic, umanitatea formează o singură specie — *Homo sapiens* — căreia îi este caracteristică comunitatea trăsăturilor psihice și fizice mai mult decît diversitatea lor rasială.

Între un locuitor nord-european de exemplu și un indigen australian există mult mai multe trăsături comune decît diferențieri. Asemenea trăsături rezultă din capacitatea dezvoltării culturale, a creației, din potențialele biologice de care dispun toate popoarele Globului, capabile de a urca treptele cele mai înalte ale civilizației. De altfel nu există rasă pură, în sensul unei populații

genetic omogene. Este o realitate, însă, că anumite grupe omenesti prezintă un ansamblu de caractere fizice comune, transmise potrivit legilor ereditare. Este vorba de culoarea pielii și părului, de forma ochilor, buzelor sau feței în general.

După comunitatea acestor trăsături fizice, distingem trei mari rase și anume: *europeană*, *mongoloidă* și *ecuatorială*. La contactul acestor grupe se întâlnesc forme intermediare.

Contactul dintre populații a generat forme noi, complexe, la dezvoltarea cărora au contribuit mișcările de populații ce au avut loc mai ales în primul mileniu al erei noastre și îndeosebi mișcările din perioada marilor descoperiri geografice. În această din urmă perioadă, europenii pătrund în diferite regiuni ale Globului, duc o luptă înverșunată de dominare și asupra. Pe alocuri, populația băștinașă este exterminată, în alte regiuni băștinașii intră în contact cu populațiile colonizatoare sau ambele se dezvoltă paralel. În ansamblul acestor situații apar forme noi, cunoscute sub denumirea de *mulatri* și *metiși*.

Unitatea biologică este deci o caracteristică incontestabilă a întregii omeniri, realitate care conferă tuturor popoarelor dreptul legitim la o viață liberă și demnă*.

Populațiile din majoritatea continentelor, cu excepția Europei, dovedesc o puternică populație metisată. Apar, de asemenea, *cholos* din amestecul dintre metiși și indieni, *zambos* din amestecul dintre indieni și negri:

Sînt cu atît mai evidente dificultățile în definirea a ceea ce numim astăzi: „aborigen“, „indian“, „indigen“ sau „băștinaș“.

Înțelesul de aborigen variază de la țară la țară în funcție de ordinul lingvistic, cultural, tribal, funcțional sau criterii multiple.

În genere, aborigen este sinonim termenilor de „indian“, „indigen“ sau „băștinaș“. În Brazilia, bunăoară, termenul de „indian“ este folosit pentru a desemna sau deosebi pe descendenții populațiilor autohtone care populau teritoriul național actual în perioada marilor descoperiri geografice.

Civilizația contemporană accelerează totodată asimilarea ultimelor fragmente ale modului de viață caracteristic încă unor populații nomade ori seminomade. Un exemplu elocvent al acestor situații complexe îl constituie viața eschimoșilor și laponilor.

Răspîndirea geografică a populației

Răspîndirea sau dispersia populației este puternic diferențiată. Ea este influențată de o serie de condiții, dintre care distingem:

a) *condițiile fizico-geografice*, mediul natural în ansamblu ori componentele sale. Este cunoscut că în diverse perioade ale istoriei, fluviile cu aluviunile lor

* De-a lungul istoriei au apărut o serie de idei inumane, care au generat rasismul sau apartheidul ca doctrină. Asemenea doctrine neștiințifice susțin dezvoltarea separată și paralelă a raselor. Republica Africa de Sud încearcă să justifice formele noi de colonialism și exploatare a populației africane, ridicînd la rang de politică oficială de stat asemenea doctrine.

bogate, izvoarele de apă, rîurile în general au influențat formarea unor mari aglomerații umane. Pentru antichitate sînt cunoscute marile concentrații umane din zonele de revărsare a apelor, din deltele fluviilor, începînd cu Nilul și pînă la Yangtze (Changjiang);

b) *condițiile tehnologice*, dezvoltarea social-economică în ansamblu, care generează în vremurile noastre cele mai accentuate concentrații umane în așezări de dimensiuni impresionante, în zonele industriale sau cu agricultura intensivă tradițională;

c) *condițiile istorice*, specifice timpurilor mai îndepărtate, cum este perioada marilor migrații, sau celor apropiate vremurilor noastre (eliberarea națională a statelor, consolidarea independenței, urmările războaielor etc.), care își lasă, de asemenea, pregnant amprenta asupra răspîndirii populației pe Glob.

În funcție de modul în care acești factori au influențat și influențează pe întreg Globul pămîntesc repartizarea populației, s-au conturat zone cu o puternică concentrare a acesteia și zone slab populate.

Expresia acestor concentrații și repartizări geografice a populației este dată de *densitatea populației*. Aceasta exprimă raportul dintre numărul locuitorilor stabili și unitatea teritorială pe care o ocupă. Aceasta este densitatea medie sau generală, redată de regulă pe km².

Cele mai mari concentrații umane le întîlnim în zonele marilor grupări industriale din Europa, America de Nord sau alte regiuni ale lumii, în regiunile marilor cîmpii cu agricultură intensivă.

Răspîndirea populației pe mari regiuni geografice. Răspîndirea populației reliefează contraste puternice între zone intens populate și zone slab populate. Aproximativ 70% din întreaga populație a planetei noastre trăiește în regiuni cu mare densitate, regiuni care însumează de fapt doar 7% din suprafața Globului. Există, deci, încă suficient spațiu pentru o populație mult mai numeroasă. Populația care trăiește în așezări permanente se află răspîndită între 80° latitudine nordică și 54° latitudine sudică.

Zonele calde, apreciate ca leagăn al omenirii, concentrează cca 50% din populația planetei noastre.

Ca altitudine, aproximativ 55% din populația Globului locuiește sub 200 m înălțime față de nivelul mării, spațiu ce nu depășește 25% din întregul uscat al Globului. La o altitudine între 500—1 000 m, adică cca 23% din suprafața uscatului, trăiește numai 11,5% din populație. Așezările umane urcă însă în Anzi, în Tibet (Xizang) și în alte regiuni muntoase chiar peste 4 000 m înălțime*.

* La Paz — capitala Boliviei — urcă cu suburbiile sale pînă la 4 100 m altitudine, fiind considerată capitala situată la cea mai mare altitudine din lume. Quito — capitala Ecuadorului — ocupă locul al doilea în lume ca populație extinsă în altitudine (3 000 m). Bogota — capitala Columbiei — este situată la 2 640 m altitudine. Ciudad de Mexico — capitala Mexicului — este situat în Munții Popocatepetl, la 2 278 m.